

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ТА ЖИТТЄСТІЙКОСТІ В ОРГАНІЗАЦІЇ У СПІВРОБІТНИКІВ ІЗ РІЗНИМ ТИПОМ КОГНІТИВНОГО СТИЛЮ ОСОБИСТОСТІ: ПОЛЕЗАЛЕЖНІСТЬ ТА ПОЛЕНЕЗАЛЕЖНІСТЬ

FEATURES OF DECISION MAKING AND SUSTAINABILITY IN THE ORGANIZATION AMONG EMPLOYEES WITH DIFFERENT TYPES OF COGNITIVE STYLE OF PERSONALITY: FIELD DEPENDENCE AND FIELD INDEPENDENCE

У статті розглядається питання взаємозв'язку когнітивного стилю полезалежність–поленезалежність у таких процесах, як прийняття рішень і життєстійкість. Результати теоретичного аналізу та емпіричного дослідження проблеми показали, що прийняття рішення співробітниками і керівниками організації визначається переважним когнітивним стилем особистості та показниками життєстійкості.

Ми розуміємо прийняття рішення як вольовий акт формування послідовних дій, що ведуть до досягнення мети на основі перетворення інформації в ситуації невизначеності. На цей процес суттєвий вплив мають різні когнітивні та особистісні характеристики, зокрема, когнітивні стилі (полезалежність–поленезалежність) та життєстійкість.

Когнітивний стиль – це характеристика особистості, стійкі індивідуальні особливості пізнавальних процесів, які спричиняють використання різних дослідницьких стратегій. Представники полезалежного стилю більше довіряють наочним враженням при оцінці того, що відбувається. Представники поленезалежного стилю, навпаки, покладаються на внутрішній досвід і легко відмежовуються від впливу поля.

Життєстійкість характеризує ступінь сформованості здатності особистості витримувати ситуації гострого або хронічного стресу, зберігати внутрішню збалансованість, не знижуючи успішності діяльності. Життєстійкість є фундаментом особистісних рис і одним із ключових параметрів здатності людини до зрілих форм саморегуляції і прийняття рішень.

В емпіричному дослідженні виявлено, що особи, яким притаманний поленезалежний когнітивний стиль особистості, мають більш високі показники за рівнем життєстійкості та здатні легко переносити невизначеність, адаптуватися до неї і приймати в умовах невизначеності ефективні рішення. Натомість співробітники компанії, які належать до полезалежного когнітивного типу особистості, частіше використовують непродуктивні стратегії прийняття рішень і менш стійкі до ситуацій стресу. На основі цих даних розроблена програма тренінгу, який буде реалізований надалі.

Ключові слова: прийняття рішень, життєстійкість, когнітивний стиль, полезалежність, поленезалежність, організація.

The article considers the relationship of the cognitive style field dependence – field independence in such processes as decision making and viability. The results of theoretical analysis and empirical research of the problem showed that decision-making by employees and managers of the organization is determined by the predominant cognitive style of the individual and indicators of vitality.

We understand decision-making as a voluntary act of forming consistent actions that lead to the goal based on the transformation of information in a situation of uncertainty. This process is significantly influenced by various cognitive and personality characteristics, in particular, cognitive styles (field dependence – field independence) and vitality.

Cognitive style is a characteristic of personality, stable individual features of cognitive processes that lead to the use of different research strategies. Representatives of the field-dependent style trust visual impressions more when assessing what is happening. Representatives of the field-independent style, on the contrary, rely on internal experience and easily distinguish themselves from the influence of the field.

Vitality characterizes the degree of formation of the individual's ability to withstand situations of acute or chronic stress, to maintain internal balance without reducing the success of the activity. Vitality is the foundation of personality traits and one of the key parameters of a person's ability to mature forms of self-regulation and decision-making.

An empirical study found that individuals with a field-independent cognitive personality style have higher levels of vitality and are able to easily tolerate uncertainty, adapt to it, and make effective decisions under uncertainty. Instead, company employees who belong to the field-dependent cognitive type of personality are more likely to use unproductive decision-making strategies and are less resistant to stressful situations. Based on these data, a training program has been developed, which will be implemented in the future.

Key words: decision-making, viability, cognitive style, field dependence, field independence, organization.

УДК 159.519:86 +922.7+95
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.24.1.23>

Тіщенко А.Ю.

магістрантка кафедри психології діяльності в особливих умовах Національний університет цивільного захисту України

Ушакова І.М.

к.психол.н., доцентка кафедри психології діяльності в особливих умовах Національний університет цивільного захисту України

Селюкова Т.В.

старша викладачка кафедри психології діяльності в особливих умовах Національний університет цивільного захисту України

Постановка проблеми. Діяльність кожної людини заснована на прийнятті рішень, і завжди це є вибором серед безлічі альтернатив. Останнім часом у моделі професійно важливих якостей співробітників, особливо тих, хто займає управлінські посади, все більший акцент робиться на такі особистісні кон-

структи, як здатність ефективно діяти в умовах невизначеності, вміння в таких умовах приймати ефективні рішення, адаптивність і стійкість до стресів. Це визначається умовами, в яких співробітники здійснюють свою діяльність, – як внутрішніми організаційними характеристиками, так і зовнішніми.

Стан організаційної стабільності є умовним поняттям, і жоден працівник компанії не застрахований від того, що його підприємство не виявиться залученим у чергову кризу. У процесі роботи співробітник будь-якого рівня будь-якої компанії чи організації змушений приймати рішення щодня. Управлінське рішення відрізняється особливою відповідальністю, тому що носить суспільний характер, зачіпаючи інтереси багатьох груп людей, тому вимагає особливо зваженого наукового підходу [2; 4].

Тому останнім часом науковий і практичний інтерес викликає проблема дослідження такого процесу, як прийняття рішення. У психології прийняття рішення розглядається як когнітивний процес, результатом якого є вибір думки або курсу дій серед кількох альтернативних можливостей [6].

Вимоги до рівня професійної підготовки співробітників сучасних організацій досить високі, зокрема й до їхніх індивідуально-психологічних якостей, тому що ефективність їхньої роботи значною мірою залежить від їхніх особистісних психологічних характеристик. Формування таких індивідуально-типологічних характеристик визначає те, чи буде спеціаліст готовий до ефективного виконання своїх посадових обов'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обґрунтування і вибір конкретних управлінських рішень, пов'язаних з фінансовими ризиками, базується на концепції і методології теорії прийняття рішень. Ця теорія припускає, як відзначається в роботах М. Негрей, К. Тужик, Ю. Петруні, В. Говорухи, Б. Литовченко, Н. Мормуль та інших, що рішенням, пов'язаним із ризиком, завжди властиві конкретній поведінці, яка не дозволяє чітко детермінувати значення кінцевих результатів цих рішень. І тут важливу роль відіграє здатність особистості витримувати стресові ситуації, зберігаючи при цьому внутрішню збалансованість без зниження успішності діяльності, яка називається життестійкістю [4; 5].

Ухвалення рішення можна визначити як процес не випадкового вибору дій. Здійснити вибір – значить віддати перевагу (в певному відношенні) одному в порівнянні з іншим. Результатом процесу прийняття рішень є саме рішення. По суті, рішення – це відчуття суб'єкта, що процес вирішення закінчено, і в результаті цього він уже знає, як повинен діяти, не тільки знає, що хоче в даній ситуації, а й приблизно уявляє, яким чином має намір досягти цього. Із психологічної точки зору прийняття рішення – вольовий акт формування послідовних дій, що ведуть до досягнення мети на основі перетворення інформації в ситуації невизначеності.

На процес прийняття рішень впливають різні психічні процеси, стани і властивості, як

пише О.О. Тополенко. Для прийняття управлінських рішень найбільш важливою групою є когнітивні або пізнавальні процеси, до яких можна віднести і когнітивний стиль [8].

Крім того, важливим психологічним фактором прийняття рішень, як ми вважаємо, є життестійкість. С. Мадді виділив три компоненти життестійкості: залученість, контроль і прийняття ризику (виклик). Людина з розвиненим компонентом залученості вміє знаходити цікаве і цінне для себе. Люди з розвиненим компонентом контролю переконані в ефективності своєї активної позиції. Завдяки компоненту прийняття ризику будь-яка подія переживається як стимул для розвитку власних можливостей [3]. І всі ці особливості в кінцевому підсумку певним чином можуть впливати на процес прийняття рішень особистістю.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд питання взаємозв'язку когнітивного стилю полезалежність/полenezалежність у таких процесах, як прийняття рішень і життестійкість.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психологія прийняття рішень дозволяє нам зрозуміти: як ми приймаємо рішення, що нами рухає в той момент, коли ми робимо вибір на користь однієї з альтернатив. Це дуже важливо розуміти, щоб бачити, на чому ґрунтуються наші рішення і до чого вони нас можуть привести. Проблеми прийняття рішень у науці включені в число найбільш актуальних і широко обговорюваних, оскільки включають людський фактор. Теорія прийняття рішень у науці виходить на перший план ще й тому, що сьогодні уявлення про можливості досягнення об'єктивного знання в науці проблематично. Про проблеми прийняття рішень писали Ж.-Ф. Ліотар, Ж. Лакан, В. Стьопін, Т. Корнілова, Ю. Козелецький, Л. Кузьміна, В. Дієв, М. Воробйов та ін. На основі робіт цих авторів сучасні українські дослідники (М. Бутко, І. Бутко, В. Мащенко, М. Мурашко, М. Негрей, К. Тужик, О. Тополенко та ін.) відзначають низку суттєвих ознак управлінських та інших рішень, їхні основні характеристики та фактори, що їх визначають [2; 4; 6; 8].

Життестійкість розглядається як переконання людини, які дозволяють їй залишатися активною і перешкоджають негативним наслідкам стресу. Як і мужність, життестійкість може не збігатися з реальністю. Людина може бути впевнена, що контролює своє життя, хоча події відбуваються поза її волею. Сучасне життя, як правило, називають екстремальним і таким, що спричиняє розвиток справжнього стресу. Це пов'язано із суспільно-політичними, інформаційними, соціально-економічними, екологічними, природними та іншими факторами. Тому сучасна психологія виявляє підвищений інтерес до такої інтегративної

властивості особистості, як життєстійкість. Вивченням цього феномену займалися А. Богданов, І. Шмальгаузен, К. Поппер, У. Ешбі, Н. Реймерс, С. Хобфолл, М. Унгар, К. Левін, С. Мадді, Д. Кошаба, Д. Леонтьєв, О. Рассказова, Т. Титаренко, Т. Ларіна та інші автори [7].

Про феномен життєстійкості та його значення для людини вперше заговорив американський психолог С. Мадді, з точки зору якого поняття «життєстійкість» відображає «психологічну живучість» і розширену ефективність людини, пов'язану з її мотивацією до подолання стресових життєвих ситуацій. Термін «життєздатність» буквально перекладається як гнучкість, пружність, еластичність, стійкість (до зовнішніх впливів) і як здатність швидко відновлювати здоровий фізичний і душевний стан [3].

Поряд із цим актуальності набуває напрям досліджень пізнавальних здібностей, пов'язаний з вивченням когнітивно-стильових характеристик, що виражаються в прояві індивідуальних відмінностей між людьми, в залежності від способів сприйняття, організації та перероблення різного роду інформації. Зокрема, актуальним є дослідження зв'язку певних параметрів когнітивних стилів з особливостями спілкування і поведінки в групі.

Вперше Г. Уткін описав когнітивний стиль полезалежність/ полenezалежність і розглядав його як один із проявів психологічних відмінностей особистості. Спрямованість контролювати вплив поля за рахунок опори на внутрішній досвід і легко виділяти частину зі складної фігури отримала назву полenezалежності. А тенденція покладатися на зовнішнє видиме поле і зазнавати труднощів у виділенні частин цілого – полenezалежності [12]. Трохи пізніше ці закономірності зорового сприймання були розповсюджені на інші когнітивні процеси й особистість загалом (М. Холодна) [10].

С. Бондар, аналізуючи когнітивні стилі як процес переробки інформації людиною, вказує на те, що ця характеристика визначає ряд психологічних особливостей поведінки людини, в тому числі й процес прийняття рішень [1].

Таким чином, проведення діагностичної оцінки особистісних якостей персоналу може надати інформацію про особливості прийняття рішень, потенційні можливості спеціалістів і перспективи їх зростання, розуміння мети та основних завдань компанії, виставлення пріоритетів у роботі, шляхи вдосконалення організації праці, поліпшення ефективної роботи працівників та розуміння виконуваної праці.

У проведеному нами дослідженні брали участь працівники електротехнічної компанії (переважно управлінські посади) в кількості

65 осіб. Для дослідження переважаючих типів особистості серед співробітників нами була використана методика, розроблена Г. Уткін на основі широко відомих фігур К. Готтшальдта.

Це дослідження дало змогу з'ясувати, що осіб, які мають переважаючу полenezалежність чи полenezалежність, у нашій вибірці приблизно порівну. 52,4% співробітників мають виражену полenezалежність, що свідчить про їхню довіру до наочних зорових вражень і труднощі в подоланні видимого поля за необхідності деталізації і структурування ситуації. У 47,6% досліджуваних відзначається виражена полenezалежність, що свідчить про те, що вони покладаються на внутрішній досвід і легко відволікаються від впливу поля, швидко і точно виділяючи деталі з цілісної просторової ситуації. Це дало нам можливість розділити вибірку на дві групи в залежності від переважаючого когнітивного стилю: полenezалежні та полenezалежні особи.

Для дослідження життєстійкості в досліджуваних групах з різними індивідуально-психологічними типами особистості нами було використано методику життєстійкості С. Мадді (адаптація Д. Леонтьєва і О. Рассказовой).

Показники життєстійкості в групах з різними когнітивними стилями і представлені в таблиці 1.

Ці дані (табл. 1) свідчать, що в групі з когнітивним стилем полenezалежності в переважній більшості респондентів відзначається низький рівень життєстійкості, а в полenezалежних досліджуваних, навпаки, – високий рівень (за всіма шкалами середній бал у групі полenezалежних досліджуваних суттєво (на рівні $p \leq 0,001$) нижчий порівняно з балами полenezалежних осіб). Отже, полenezалежні керівники здатні й готові до здійснення вибору в різних ситуаціях, є емоційно стійкими, пластичними й активними. Вони переконані в тому, що сили, які визначають їхнє життя, знаходяться всередині них самих. Вони готові до діяльності, пов'язаної з подоланням труднощів; готові до самостійного планування та відповідальності. Такими людьми будь-які кризи сприймаються не як перешкоди, а як нові можливості, вони здатні до вирішення одного з найважливіших протиріч: протиріччя між природним прагненням утвердити себе (зайняти певне місце в суспільстві) і дефіцитом необхідних фізичних і духовних можливостей. Імовірно, і рішення вони приймають більш усвідомлено, швидко і якісно.

Полenezалежні особи, навпаки, мають більш низьку життєстійкість, це говорить про те, що вони відрізняються відчуженістю, часто високою тривожністю, вони живуть сьогоднішнім або вчорашнім днем, часто відчувають незадоволеність своїм життям, невіру у свої сили контролювати події власного життя. Їм властивий фаталізм, переконаність у тому, що життя

**Показники життєстійкості у працівників
з різним когнітивним стилем особистості (в балах)**

Шкали	Досліджувані		t – критерій Ст'юдента	
	Поленезалежні m±σ (n=31)	Полезалежні m±σ (n=35)	t	p
Залученість	38,13±5,81	31,69±8,09	3,41	≤0,001
Контроль	33,01±6,63	28,08±6,94	2,47	≤0,01
Прийняття ризику	18,12±4,47	12,53±4,56	3,36	≤0,001
Загальний показник життєстійкості	89,26±10,28	72,3±17,43	3,96	≤0,001

людини невідповідно до свідомого контролю, що свобода вибору ілюзорна, і безглуздо що-небудь загадувати на майбутнє. Вони вважають за краще не замислюватися про своє майбутнє, цілі висувають ситуативно і зазвичай не самостійно. Вони більш залежні від ситуації та думки оточуючих людей, часто схильні до «самокопання» і самобичування, не вміють цінувати себе і приймати себе такими, якими вони є.

Життєстійкість, на нашу думку, має тісний зв'язок із процесом прийняття рішень, оскільки він полягає у відповідальності за успішність подолання особистістю життєвих труднощів у ситуації вибору. Для дослідження прийняття рішень нами був проведений Мельбурнський опитувальник прийняття рішень (МОПР / MDMQ).

Результати цього дослідження показали, що у співробітників організації з вираженим типом когнітивного стилю «поленезалежність» було виявлено високий рівень пильності, і це свідчить про стійку концентрацію і здатність зберігати концентровану увагу протягом тривалих періодів часу. Такі особи користуються адаптивною стратегією, яка передбачає уточнення цілей і завдань рішення, розгляд альтернатив, пошук інформації, асиміляцію її «без забобонів» і оцінку альтернатив перед вибором. Поленезалежні особи мають низьку схильність до таких захисних механізмів, як уникнення, прокрастинація і надпильність. Це свідчить про те, що в таких співробітників немає схильності до песимізму, вони не бояться невдач у справах, впевнені в результатах прийнятих ними рішень.

У групі з вираженим типом когнітивного стилю «полезалежність» показники пильності в більшості випадків знаходяться на середньому або на низькому рівні, але виявлені достовірно вищі показники за шкалами «надпильність», «прокрастинація» й «уникнення». Такі особи частіше звертаються до уникнення, яке не вимагає рішучих дій, значного напруження і відповідальності за дії та їхні наслідки, а навпаки – віддаляє від конфліктної ситуації і дає можливість відкласти рішення проблеми.

У цій групі також значно виражена прокрастинація, яка відображає велику схильність у разі виникнення проблеми відкласти її рішення й уникати самостійності.

Отже, в переважній більшості поленезалежних респондентів відзначається високий рівень життєстійкості та переважає здатність до високої концентрації уваги і вміння приймати рішення зважено. Особи, що належать до цієї групи, досить легко адаптуються до нових умов діяльності, швидко входять у новий колектив, досить легко й адекватно орієнтуються в ситуації, швидко виробляють стратегію своєї поведінки. Як правило, вони не конфліктні, мають високу емоційну стійкість, і це говорить про здатність реалізовувати свої можливості «тут і зараз».

Натомість полезалежні співробітники мають високі показники надпильності, прокрастинації, уникнення та досить низький рівень життєстійкості. Це означає, як правило, невисоку емоційну стійкість, можливість асоціальних зривів, прояви агресії і конфліктність. Успішність діяльності полезалежних людей на тлі стресу значно зменшується.

Висновки з проведеного дослідження. Ухвалення управлінських рішень у складних ситуаціях вимагає ретельного аналізу всіх факторів і є процесом, що складається з послідовності взаємопов'язаних етапів. Уважний розгляд процесу прийняття рішень з метою його кращого з'ясування призводить до необхідності чіткого визначення цілей і завдань. Нерідко цілі чи безпосередньо пов'язані з ними фактори є як кількісними (об'єктивними), так і якісними (суб'єктивними). У процесі прийняття рішень потрібна зрілість суджень і далекоглядність, а також здатність і готовність людини активно і гнучко діяти в ситуації вибору або труднощів (життєстійкість).

За результатами емпіричного дослідження було проказано, що в поленезалежних працівників досить високі показники життєстійкості та переважає такий тип прийняття рішення, як «пильність», а це свідчить про їхні товариськість, відкритість до зовнішнього світу, розкутість у проявах почуттів, самобутність,

унікальність, як для себе, так і для оточуючих, уміння прийняти себе таким, який є, неохильність до самозвинувачення, відчуття, уявлення про те, що життя наповнено сенсом і має мету. Особи ж з вираженим типом когнітивного стилю «полезалежність» демонструють низькі показники життєстійкості та надають перевагу таким стратегіям прийняття рішень, як уникнення та прокрастинація. Такі люди невпевнені в собі, у них знижена здатність приймати рішення та долати труднощі.

Результати теоретичного аналізу та емпіричного дослідження доцільно враховувати в компаніях з метою прогнозування ефективності їхньої діяльності. Важливість вивчення процесів вибору в прийнятті рішень визначається об'єктивною роллю, яку вони виконують в організації.

Процеси прийняття рішень займають центральне місце в структурі діяльності, мають вирішальний вплив на її результативні та процесуальні характеристики. Тому важливо, враховуючи психологічні фактори, які впливають на цей процес (у нашому дослідженні це були життєстійкість та когнітивні стилі), розвивати його, навчати керівників приймати ефективні рішення.

Тому на основі отриманих результатів ми розробили тренінгову програму, яка буде спрямована на підвищення в полезалежних досліджуваних особистісної готовності до позитивного вирішення ситуацій невизначеності, тобто підвищення частоти використання продуктивних стратегій прийняття рішень, властивостей толерантності до невизначеності, готовність до ризику тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондар С.І. Когнітивний стиль як індивідуальна стратегія переробки інформації особистістю. *Вісник Харківського Університету. Серія Психологія*. 2000. № 498. С. 13–17.
2. Теорія прийняття рішень / М.П. Бутко та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 360 с.
3. Мадди С.Р. Смыслообразование в процессе принятия решений. *Психологический журнал*. 2005. № 6. Т. 26. С. 87–101.
4. Негрей М., Тужик К. Теорія прийняття рішень. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 272 с.
5. Прийняття управлінських рішень / Ю. Петруня та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 216 с.
6. Психологічний механізм прийняття рішень. URL: https://pidru4niki.com/10810806/psihologiya/psihologichniy_mehanizm_priynyattya_rishen
7. Титаренко Т.М., Ларіна Т.О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. URL: https://lib.iitta.gov.ua/9065/1/Zhiznestoykost_lichnosti.pdf
8. Тополенко О.О. Модель впливу психологічних чинників на процес прийняття управлінських рішень. URL: http://novyn.kpi.ua/2008-3/10_Topolenko.pdf
9. Фролова Н. Психологічні особливості прояву життєстійкості в підлітковому віці. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія Психологія*. 2018. № 64. С. 80–84.
10. Холодная М.А. Когнитивные стили и интеллектуальные способности. *Психологический журнал*. 1992. Т. 13. № 3. С. 84–93.
11. Чиханцова О. Життєстійкість та її зв'язок із цінностями особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2018. № 42. С. 211–231.
12. Witkin G. Beat the Clock. *Health, March*, 1987.